

راهنمای کاربردی نگهداری خزندگان

راهنمای نگهداری پیتون توپی

بال پایتون: ماری آرام و خجالتی که اگر حس امنیت، گرمای درست و رطوبت متعادل داشته باشد، دهه‌ها همراه شما می‌ماند.

Photo: Shasshen, CC BY-SA 3.0, Wikimedia Commons

۱. کارت اطلاعات سریع

نام فارسی و علمی	پیتون توپی، بال پایتون، پیتون سلطنتی — *Python regius*
زیستگاه طبیعی	ساوانا و علفزار غرب و مرکز آفریقا؛ بیشتر وقت در لانه‌های زیرزمینی
طول عمر	معمولاً ۲۰ تا ۳۰ سال؛ موارد بیش از ۴۰ سال هم در اسارت ثبت شده است
اندازه‌ی بالغ	نر حدود ۹۰ تا ۱۲۰ سانتی‌متر، ماده حدود ۱۲۰ تا ۱۵۰ سانتی‌متر؛ وزن معمولاً ۱ تا ۲ کیلوگرم
سطح دشواری	مبتدی تا متوسط؛ جثه و رفتارش آسان است، اما رطوبت و اشتها دقت می‌خواهد
رژیم	گوشت‌خوار؛ موش و رت کامل یخ‌زدایی‌شده، هر ۵ تا ۲۱ روز بسته به سن
دما	نقطه‌ی گرم ۳۱ تا ۳۳، سمت خنک ۲۶ تا ۲۸، شب ترجیحاً بالای حدود ۲۴ درجه‌ی سانتی‌گراد
رطوبت	حدود ۵۵ تا ۶۵ درصد، با افزایش موقت هنگام پوست‌اندازی و تهویه‌ی کافی
نور	چرخه‌ی روز و شب حدود ۱۲ ساعته؛ UVB ضروری نیست، اما UVB ملایم می‌تواند مفید باشد
اجتماعی یا تنها	تنهازی؛ هر مار محفظه‌ی جداگانه می‌خواهد

۲. مناسب چه کسی است؟ آیا انتخاب درستی است؟

این مار آرام است، به‌ندرت گاز می‌گیرد و هنگام ترس به‌جای حمله، سرش را میان حلقه‌های بدن پنهان می‌کند و مثل توپ جمع می‌شود. اما سرگرمی چندماهه نیست؛ تعهدی چنددهه‌ای است.

انتخاب خوبی است اگر...

- با نگهداری موش منجمد در فریزر مشکلی ندارید.
- حاضرید دما و رطوبت را با ابزار دقیق اندازه بگیرید.
- از روزه‌ی چندهفته‌ای مار سالم وحشت نمی‌کنید و وزن را ثبت می‌کنید.
- برای ۲۰ سال و بیشتر برنامه دارید.

بهتر است صبر کنید اگر...

- حیوانی می‌خواهید که هر روز بازی کند.
- مار را بیشتر برای نمایش و دست‌به‌دست کردن می‌خواهید.
- کودک خردسال بدون نظارت به مار دسترسی دارد.
- دامپزشک آشنا با خزندگان در دسترس ندارید.

نکته‌ی قانونی و اخلاقی: پیتون توپی در پیوست دوم کنوانسیون سایتس (CITES) است و تجارت بین‌المللی آن تابع مقررات است. این گونه بومی ایران نیست؛ پیش از خرید، مقررات روز را از مراجع رسمی مانند سازمان حفاظت محیط زیست بپرسید و مدارک منشأ حیوان را بخواهید. مار پرورش‌یافته در اسارت را به صید طبیعت ترجیح دهید؛ مارهای صیدشده معمولاً انگل بیشتری دارند و دیرتر غذا را می‌پذیرند. هرگز مار خانگی را در طبیعت رها نکنید: هم برای خودش مرگبار است و هم برای حیات‌وحش خطر بیماری دارد.

برخی مورف‌های رنگی پیامد سلامتی دارند؛ شناخته‌شده‌ترین نمونه **وابل سیندروم** در مورف اسپایدر است، اختلالی عصبی که تعادل و حرکت سر را مختل می‌کند.

۳. محل نگهداری و تجهیزات

اندازه و نوع محفظه

سن و وزن تقریبی	ابعاد پیشنهادی (طول × عرض × ارتفاع)	نکته
نوزاد و نوجوان (زیر ۵۰۰ گرم)	حدود ۶۰ × ۴۰ × ۳۰ سانتی‌متر	فضا را با پناهگاه و پوشش پر کنید تا مار احساس برهنگی نکند
نر بالغ	حداقل ۹۰ × ۴۵ × ۴۵؛ بهتر ۱۲۰ × ۶۰ × ۴۵	محفظه‌ی بزرگ‌تر به‌شرط چیدمان درست، امکان حرکت بیشتری می‌دهد
ماده‌ی بالغ	حدود ۱۲۰ × ۶۰ × ۶۰	شاخه‌ی محکم و سکوی کم‌ارتفاع هم مفید است

جنس محفظه به آب‌وهوای خانه بستگی دارد. در بسیاری از شهرهای ایران هوا خشک است و آکواریوم با درِ کاملاً توری، رطوبت را به‌سرعت از دست می‌دهد. محفظه‌ی PVC یا چوب روکش‌دار ضدآب با در قفل‌دار معمولاً گرما و رطوبت را بهتر نگه می‌دارد. در محفظه‌ی شیشه‌ای بخشی از توری را با پوشش غیرقابل‌اشتعال ببندید، اما تهویه را قطع نکنید. مار استاد فرار است: هر درز، در بی‌قفل و سوراخ کابل را جدی بگیرید.

دما و گرما

محدوده‌های دما در کارت ابتدای راهنما آمده است؛ دمای سطحی را که مار رویش می‌خوابد با دماسنج پروب‌دار یا لیزری بسنجید. هضم، ایمنی و اشتهای مار به دما وابسته است. مار سرد طعمه را رد می‌کند یا پس می‌دهد و در برابر عفونت آسیب‌پذیرتر است. منبع گرما (تشک گرمایی، پنل تابشی، لامپ سرامیکی یا لامپ حرارتی مناسب) را **حتماً به ترموستات** وصل کنید. منبع گرمای بدون کنترل، و تماس مستقیم مار با آن، از علت‌های شایع سوختگی است. جلوی لامپ و المنت حفاظ بگذارید.

رطوبت و بستر

- **رطوبت هدف ۵۵ تا ۶۵ درصد** است؛ هنگام پوست‌اندازی می‌توانید موقتاً آن را کمی بالاتر ببرید. رطوبت را با رطوبت‌سنج دیجیتال بسنجید، نه با حدس.
- **تعادل** کلید کار است: هوای خیلی خشک به پوست‌اندازی ناقص می‌انجامد، و بستر همیشه‌خیس و بدون تهویه خطر بیماری تاول و بیماری‌های قارچی پوست را بالا می‌برد.

- **بستر مناسب:** کوکوپیت یا پوشال مناسب خزندگان؛ در قرنطینه دستمال کاغذی بهتر است، چون مدفوع و کنه را راحت‌تر نشان می‌دهد. از پوشال کاج و سدر (بخارات معطر) و بستر کپک‌زده بپرهیزید.
- **باکس مرطوب:** یک پناهگاه با خزه‌ی نم‌دار، به‌ویژه در هوای خشک، برای پوست‌اندازی سالم بسیار کمک می‌کند. خزه را مرتب عوض کنید.

پناهگاه و چیدمان

این بخش تعیین‌کننده است. پیتون توپی شکارچی کمین‌گر و خجالتی است و محفظه‌ی خالی برایش یعنی در معرض دید بودن. **دست‌کم دو پناهگاه تنگ و یک‌شکل**، یکی در سمت گرم و یکی در سمت خنک، بگذارید تا مار مجبور نباشد میان امنیت و دمای درست یکی را انتخاب کند. پناهگاه باید آن‌قدر تنگ باشد که بدن مار به دیواره‌ها بچسبد. برگ مصنوعی، شاخه و چوب پوشش اضافه می‌دهند. ظرف آب سنگین و تمیز را طوری بگذارید که واژگون نشود.

> **نور:** چرخه‌ی ثابت روز و شب حدود ۱۲ ساعته برقرار کنید و از نور سفید شبانه بپرهیزید. مار بدون UVB هم با تغذیه‌ی طعمه‌ی کامل می‌تواند سالم بماند، اما اگر UVB ملایم نصب می‌کنید، حتماً پناهگاه سایه‌دار داشته باشد و فاصله و قدرت لامپ را طبق دستور سازنده تنظیم کنید. آلبینو و مورف‌های کم‌رنگ معمولاً به نور قوی حساس‌ترند.

۴. تغذیه

مرحله (وزن مار)	نوع طعمه‌ی تقریبی	فاصله‌ی وعده‌ها
نوزاد (۵۰ تا ۱۵۰ گرم)	موش جوان یا بچه‌رت کوچک	هر ۵ تا ۷ روز
نوجوان (۱۵۰ تا ۵۰۰ گرم)	موش بالغ یا رت جوان	هر ۷ تا ۱۰ روز
نیمه‌بالغ (۵۰۰ تا ۱۰۰۰ گرم)	رت کوچک	هر ۱۰ تا ۱۴ روز
بالغ (بیش از ۱ کیلوگرم)	رت کوچک تا متوسط، متناسب با بدن	هر ۲ تا ۳ هفته

- **اندازه‌ی طعمه:** پهنای طعمه تقریباً برابر یا کمی بیشتر از پهن‌ترین بخش بدن مار باشد. به‌عنوان راهنما، حدود ۱۰ درصد وزن بدن برای مار در حال رشد و حدود ۵ تا ۱۰ درصد برای بالغ کافی است. جزئیات را با وضعیت بدن مار تنظیم کنید.
- **آماده‌سازی:** طعمه را در یخچال یا در کیسه‌ی دربسته داخل آب ولرم کامل یخ‌زدایی کنید، سپس سطحش را تا نزدیک دمای بدن گرم کنید. پیتون‌ها حفره‌ی حرارتی دارند و طعمه را با گرمایش پیدا می‌کنند. از مایکروویو استفاده نکنید و طعمه‌ی یخ‌زدایی‌شده را دوباره فریز نکنید.
- **ارائه:** طعمه را با انبر بلند و غروب یا شب، در سکوت پیشنهاد دهید. اگر مار نخورد، طعمه را بعد از چند ساعت بردارید، چند روز صبر کنید و دوباره با آرامش تلاش کنید.
- **بعد از غذا:** ۴۸ تا ۷۲ ساعت مار را برندارید. دست‌کاری زودهنگام از علت‌های شایع برگرداندن غذاست.
- **آب:** آب تمیز همیشه در دسترس باشد و هر روز یا هر زمان آلوده شد، عوض شود.

چه ندهیم؟

- طعمه‌ی زنده‌ی بدون نظارت: موش می‌تواند زخم عمیق ایجاد کند.
- جونده‌ی صیدشده از طبیعت یا شهر: خطر سم و انگل.
- تکه‌گوشت، جگر، مرغ خردشده یا غذای انسان: رژیم ناکامل است.
- طعمه‌ی فاسد یا طعمه‌ای که چند بار یخ زده و آب شده است.

وضعیت بدن سالم

- مقطع بدن شبیه نان قالبی با قوس ملایم، نه مثلث تیز و نه گرد کامل.
- ستون مهره‌ها برجسته نیست.
- چین‌خوردگی چربی پشت سر و دور دم دیده نمی‌شود.
- اگر مار بالغ چاق می‌شود، فاصله‌ی وعده‌ها یا اندازه‌ی طعمه را با نظر دامپزشک تعدیل کنید.

روزه‌ی پیتون توپی: این گونه به روزه‌های فصلی معروف است، به‌ویژه در پاییز و زمستان و در نرهای بالغ در فصل جفت‌گیری؛ ممکن است هفته‌ها یا چند ماه غذا نخورد. ترازوی دیجیتال دقیق بهترین ابزار شماست: مار بالغی که غذا نمی‌خورد اما وزنش تقریباً ثابت می‌ماند معمولاً در وضعیت امنی است؛ اگر وزن مدام کم شود، موضوع فرق می‌کند. هرگز در خانه به زور به مار غذا ندهید.

۵. برنامه‌ی مراقبت: چک‌لیست

روزانه

- ☐ دمای نقطه‌ی گرم و سمت خنک و رطوبت را بخوانید؛ کارکرد ترموستات را بررسی کنید.
- ☐ آب را ببینید و در صورت کثیفی عوض کنید.
- ☐ مدفوع، ادرار خشک (اورات) و پوست کنده‌شده را جمع کنید.

هفتگی

- ☐ ظرف آب را بشویید و ضدعفونی کنید.
- ☐ مار نوجوان یا بی‌اشتها را وزن کنید؛ تاریخ وعده و قبول یا رد طعمه را بنویسید.
- ☐ بستر مرطوب، پناهگاه و باکس مرطوب را از نظر کپک و بو بررسی کنید.
- ☐ ظرف آب و پوست مار را از نظر نقطه‌های ریز متحرک (کنه) بررسی کنید.

ماهانه و سالانه

- ☐ ماهانه: مار بالغ را وزن کنید و بستر را در صورت نیاز عوض کنید.
- ☐ ماهانه: اتصالات برق، حفاظ لامپ و قفل‌ها را بررسی کنید.
- ☐ هر چند ماه: دماسنج‌ها را با هم مقایسه کنید. برای قطعی برق هم برنامه داشته باشید.
- ☐ سالانه: معاینه‌ی دامپزشک خزندگان و آزمایش مدفوع طبق نظر او.

بهداشت: خزندگان می‌توانند بدون علامت سالمونلا حمل کنند. پیش و بعد از دست‌زدن به مار، طعمه، بستر یا ظرف‌ها دست‌ها را با آب و صابون بشویید. طعمه را کاملاً جدا از غذای خانواده نگه دارید و ظرف‌های مار را در سینک آشپزخانه نشویید. کودکان زیر ۵ سال، زنان باردار و افراد دارای نقص ایمنی باید به‌ویژه مراقب باشند.

۶. رفتار و دست‌آموزی

رفتار	معنای احتمالی
توپ‌شدن، پنهان‌کردن سر	ترس یا احساس خطر؛ مار را رها کنید و حرکات را آرام‌تر کنید
صدای هیس و گردن S شکل	دفاع جدی؛ زمان عقب‌نشینی است
گشت‌زنی شبانه، زیاد بیرون‌آمدن	می‌تواند جست‌وجوی غذا یا جفت باشد، یا نشانه‌ی ناکافی‌بودن دما و پناهگاه
چشم آبی و پوست مات	آماده‌شدن برای پوست‌اندازی؛ کمتر دست بزنید، و افت موقت اشتها طبیعی است
سر رو به بالا و بی‌حرکت طولانی، چرخش غیرعادی	نشانه‌ی عصبی احتمالی؛ با دامپزشک تماس بگیرید

عادت‌دادن و هندلینگ درست

- مار تازه‌وارد را **یک تا دو هفته** به حال خود بگذارید و فقط برای مراقبت ضروری سراغش بروید. دست‌کاری را بعد از چند وعده‌ی موفق شروع کنید.
- جلسه‌ها را کوتاه و آرام، حدود ۵ تا ۱۵ دقیقه، و نه هر روز انجام دهید. مار تماس انسانی را نیاز ندارد؛ هدف فقط تحمل بی‌استرس است.
- مار را از وسط بدن بردارید و وزنش را در دو نقطه حمایت کنید. از بالای سر و سریع به سمتش نروید و به سر دست نزنید؛ این حرکت شبیه حمله‌ی شکارچی است.
- بعد از غذا (۴۸ تا ۷۲ ساعت) و در دوره‌ی چشم آبی و پوست‌اندازی دست‌کاری نکنید.

اگر گاز گرفت: گاز این مار معمولاً پاسخ غذایی یا ترس است و زخمی کوچک ایجاد می‌کند. دست را نکشید، چون دندان‌های رو به عقب می‌توانند پوست را پاره کنند و به دهان مار آسیب بزنند. مار را آرام پایین بیاورید تا خودش رها کند؛ زخم را با آب و صابون بشویید. اگر زخم عمیق شد یا نشانه‌ی عفونت دیدید، به پزشک مراجعه کنید. غذا را با انبر بدهید و بوی طعمه را از دست بشویید.

چند مار با هم؟ توصیه نمی‌شود؛ هم‌زیستی رقابت، استرس و انتقال بیماری را بیشتر می‌کند. مار را با سگ و گربه تنها نگذارید.

۷. مشکلات شایع سلامت و نشانه‌های هشدار

مشکل	نشانه‌ها	علت یا زمینه‌ی رایج
عفونت تنفسی	خس‌خس، دهان باز، حباب یا مخاط در دهان و بینی، بالا نگه‌داشتن سر	دمای پایین، رطوبت نامتعادل، استرس یا ویروس
سرپنتوویروس (نیدوویروس)	مخاط کش‌دار در دهان، خس‌خس، بی‌اشتهایی؛ ممکن است حامل بی‌علامت باشد	مار تازه‌وارد بدون قرنطینه؛ تشخیص با آزمایش دامپزشکی
بیماری انکلوژن بدنی (IBD)	سر رو به بالا، از دست رفتن تعادل، ناتوانی در چرخش بدن؛ در پیتون سیر معمولاً سریع‌تر است	تماس با مار آلوده یا کنه؛ قرنطینه‌ی جدی ضروری است

التهاب دهان (استوماتیت)	قرمزی یا لکه در لثه، بزاق غلیظ، بی‌اشتهایی، ورم پوزه	سرکوب ایمنی، محیط نادرست یا آسیب دهانی
پوست‌اندازی ناقص	پوست تکه‌تکه، باقی‌ماندن پوشش چشم، حلقه‌ی پوست روی نوک دم	رطوبت پایین، نبود سطح زبر یا باکس مرطوب، بیماری زمینه‌ای
کنه‌ی مار	نقطه‌های ریز متحرک، کنه‌ی مرده در ظرف آب، خیس‌خوردن طولانی، بی‌قراری	تماس با مار یا لوازم آلوده؛ مسری و نیازمند درمان کل محیط
بیماری تاول و عفونت پوستی	تاول، لکه‌های قرمز یا تیره روی فلس‌های شکمی، زخم	بستر همیشه‌خیس، کثیف یا بدون تهویه
سوختگی حرارتی	لکه‌ی قرمز یا قهوه‌ای، تاول و پوسته‌ی زخمی	منبع گرمای بدون ترموستات یا بدون حفاظ
برگرداندن غذا	طعمه‌ی نیمه‌هضم چند ساعت تا چند روز بعد از تغذیه	دست‌کاری زودهنگام، سرما، طعمه‌ی بزرگ یا بیماری؛ هیچ‌وقت «عادی» نیست
انگل‌های داخلی	کاهش وزن، مدفوع بدبو یا آبکی، برگرداندن غذا	مار صید طبیعت، طعمه‌ی نامطمئن؛ آزمایش مدفوع لازم است
چاقی	بدن گرد، چین‌های چربی، بی‌تحرکی، کاهش توان تولیدمثل	وعده‌های زیاد یا طعمه‌ی بزرگ در بالغ
زخم پوزه و زخم طعمه	ساییدگی نوک پوزه؛ زخم‌های عمیق روی سر و چشم	کوبیدن پوزه به دیواره از استرس؛ رها کردن موش زنده در محفظه
مشکلات تخم‌گذاری	تورم انتهای بدن، زور زدن، تخم‌گذاری ناتمام	در ماده‌های بالغ، حتی گاهی بدون جفت‌گیری اخیر

۸. چه زمانی فوراً به دامپزشک اگزوتیک مراجعه کنیم؟

مراجعه‌ی فوری:

- تنفس با دهان باز، خس‌خس شدید یا مخاط فراوان در دهان.
- سر رو به بالا و بی‌حرکت، لرزش، از دست رفتن تعادل، یا ناتوانی در برگشتن به حالت عادی.
- زخم عمیق، خونریزی، سوختگی شدید یا آسیب چشم.
- بیرون‌زدگی بافت از مقعد، یا زور زدن طولانی.
- حلقه‌ی پوست روی نوک دم که رنگ بافت را تغییر داده است.
- تورم ناگهانی بدن، برگرداندن تکراری غذا، بی‌حالی شدید یا بدن کاملاً شل.
- افت وزن حدود ۱۰ درصد یا بیشتر، دیده‌شدن ستون مهره‌ها، یا مار جوانی که چند هفته غذا نخورده است.

تا رسیدن به دامپزشک: مار را در جعبه‌ی امن، کوچک و تهویه‌دار که از سرمای مسیر محافظت می‌شود قرار دهید. او را داغ نکنید، به زور غذا و آب ندهید و هیچ داروی خانگی یا انسانی به‌کار نبرید. یادداشت دما و رطوبت، تاریخ وعده‌ها، وزن‌ها، نمونه‌ی تازه‌ی مدفوع و عکس محفظه را همراه ببرید؛ این اطلاعات برای تشخیص بسیار ارزشمندند.

۹. چک‌لیست خرید و انتخاب مار سالم

- ☐ محفظه را پیش از خرید راه بیندازید و چند روز دما و رطوبت را بسنجید.

- ☐ مار پرورش‌یافته در اسارت را ترجیح دهید و منشأ، تاریخ تولد و مورف را بپرسید. درباره‌ی مورف اسپایدر و وابل بپرسید.
- ☐ سابقه‌ی تغذیه را بخواهید: نوع طعمه، آخرین وعده، و اینکه آیا طعمه‌ی منجمد می‌خورد یا نه. بهتر است غذا خوردن را ببینید.
- ☐ بدن پر و گرد و بدون برآمدگی غیرعادی؛ ستون مهره‌ها برجسته نباشد.
- ☐ چشم روشن و تمیز (جز دوره‌ی چشم آبی)، بدون پوشش چشم باقی‌مانده.
- ☐ تنفس بی‌صدا، دهان بسته، بدون حباب و مخاط؛ لثه‌ی صورتی و بدون لکه.
- ☐ پوست بدون کنه، زخم و پوسته‌ی چسبیده؛ مقعد تمیز؛ حرکت سر و بدن بدون لرزش و کجی.
- ☐ دامپزشک را از پیش پیدا کنید؛ معاینه و آزمایش مدفوع در هفته‌ی اول. مار جدید را در اتاق جداگانه قرنطینه کنید؛ برای بوآ و پیتون معمولاً چند ماه، طبق نظر دامپزشک.

۱۰. پرسش‌های متداول

پیتون توپی خطرناک است؟

این مار زهر ندارد و برای بزرگسال خطر جدی ایجاد نمی‌کند. گاز آن می‌تواند زخم کوچک ایجاد کند. با این حال، کودک را با مار تنها نگذارید و بهداشت را رعایت کنید.

مار من چند هفته است غذا نمی‌خورد؛ چه کنم؟

اول دما، پناهگاه، طعمه و مرحله‌ی پوست‌اندازی را بررسی کنید و وزن را ثبت کنید. هر ۱۰ تا ۱۴ روز یک تلاش آرام کافی است. اگر مار جوان است، وزن کم می‌کند یا نشانه‌ی بیماری دارد، سراغ دامپزشک بروید.

حمام‌دادن لازم است؟

معمولاً نه؛ با رطوبت درست و باکس مرطوب، پوست خودش کنده می‌شود. پوشش چشم باقی‌مانده را خودتان نکنید و آن را به دامپزشک بسپارید.

می‌توانم به‌جای طعمه‌ی منجمد موش زنده بدهم؟

تا جایی که ممکن است نه. طعمه‌ی منجمد ایمن‌تر است و از زخم‌های خطرناک و رنج طعمه جلوگیری می‌کند. اگر مار فقط طعمه‌ی زنده می‌پذیرد، برای تغییر تدریجی آن با دامپزشک مشورت کنید و هرگز طعمه را بدون نظارت در محفظه رها نکنید.

مار فرار کرد؛ کجا بگردم؟

نقاط تاریک، گرم و تنگ را بگردید: پشت لوازم خانگی، کمد و زیر مبل. درها را ببندید، راه فاضلاب و درزها را مسدود کنید و پناهگاه گرمی کنار دیوار بگذارید. مار معمولاً شب حرکت می‌کند، پس شب با چراغ‌قوه هم بگردید.

هشدار پایانی: این راهنما برای آموزش نگهدارندگان تهیه شده و جایگزین معاینه و تشخیص دامپزشک نیست. اعداد این راهنما محدوده‌های عمومی‌اند و با سن، مورف و شرایط هر مار می‌توانند تغییر کنند. برای هر نشانه‌ی بیماری به دامپزشک اگزوتیک آشنا با خزندگان مراجعه کنید و از هیچ دارویی بدون تجویز او استفاده نکنید.